

УДК 141.2

В.В. МЕЛЬНИК

МЕТАФІЗИЧНИЙ СТРАХ СМЕРТІ В ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Мельник Валерія Валеріївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних та правових наук Слов'янського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ)

Статтю присвячено метафізичному страху смерті, який розглядається не тільки як соціальний феномен і соціальна необхідність, але й як наслідок гріховної природи людини. Авторка наголошує на тому, що людина, відчуваючи смерть, завжди відчуває тривогу та страх, як невід'ємну частину екзистенції.

Ключові слова: феномен страху, метафізичний страх, смерть, Абсолют, тотальність, протестантизм, екзистенція, релігія, суїцид, тривога, жак.

Статья посвящена метафизическому страху смерти, который рассматривается не только, как социальный феномен, но и как социальная необходимость и как следствие греховной природы человека. Автор делает акцент на том, что, осознавая смерть, человек ощущает страх и тревогу, как неотъемлемую часть экзистенции.

Ключевые слова: феномен страха, метафизический страх, смерть, Абсолют, тотальность, экзистенция, религия, суицид, тревога, ужас.

The article deals with the metaphysical fear of death, which is seen not only as a social phenomenon, but also as a social necessity and as a consequence of the sinful nature of man. Author focuses on realizing of death or interfering with her even for a moment one feels the fear and anxiety, as part of existence.

Keywords: phenomenon of fear, metaphysical fear, death, the Absolute, the totality, existential, religious, , suicide, anxiety, fear.

© В.В. Мельник, 2012

Постановка проблеми. У цілому осмислення страху смерті є не типовим для західної (християнсько-протестантської) цивілізації. Найвищі категорії в метафізиці – це категорії небуття і Абсолюту. Страх смерті відносили до не проявленого буття. В історії філософії і релігії його швидше витіснили на периферію, не обговорювали його і не намагалися осмислити. Осмислення цього феномена стало набирати силу в XIX-XX століттях, коли він став предметом дослідження релігії, біології, етології, психології, психофізіології та екзистенціальної філософії. Однак звернення до цієї актуальної і важливої теми носило фрагментарний релігійно-містичний і ситуативний характер. Страх смерті не досліджувався як цілісний феномен в історії філософії та протестантизмі, а розглядався в цілому психологами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен страху смерті і проблему смертності людини, з одного боку - як недоліку, а з іншого боку – як благодаті, якому заздять інші істоти, простежується в релігіях і філософіях всіх народів світу. Усвідомлюючи і відчуваючи смерть або готуючись до неї людина не може не відчувати страх перед нею і цю проблему піднімають Кюблер Росс, Моуді, Фрейд, Люттер, Цвінглі, Тілліх, Нібур, Камю. Ми хочемо розглянути екзистенційний підхід, який пов'язує проблему страху смерті з проблемою трансценденції з її онтологічними умовами. Говорячи про філософсько-етичні інтерпретації страху смерті екзистенція і буття людини коригуються. Ми акцентуємо увагу на страху смерті, а не на суїциді. Так, коли людина добровільно обриває своє життя, то вона не відчуває страх перед своєю кінцівкою, а страх перед життям. Особистість боїться жити. Природа людини влаштована так, що постійно про-

тягом усього життя вона думає про смерть і водночас боїться її, це говорить про божественну природу і цілісність особистості. Але думати про смерть без страху неможливо без наявності такої моральної чесноти як мужність.

Мета дослідження. Аналіз феномена страху з позицій його морально-регулюючої функції в екзистенції віруючої людини, що служить Богові та дотримується релігійних догм і законів, які починаються з метафізичного страху.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпогужішим мотивом виникнення протестантизму є модифікація страху. Страх протестанта це насамперед екзистенціальний, який вітально укорінений в бутті людини, в філософії протестантизму, допомагає позбутися від страху гріха, смерті (хоча б значно пом'якшити його Страх змушував людину вірити в те, що вона не помирає назавжди - принаймні не зникає зовсім). Протестантські богослови вважають, що той, у кого сильна віра, не боїться нічого, навіть смерті. Страх – поняття багатозначне. У людини існує так званий «екзистенціальний страх», який, маючи глибинну природу, властивий всім людям. Протестантизм якраз допомагає людині долати страхи. Тому існує поняття «Страху Божого», про який ми часто читаємо в священному писанні. Але він не пов'язаний з психологічними і шизоїдними страхами, він пов'язаний з релігійним екзистенціальним страхом. Страх Божий заснований на тому, щоб жити відповідно до Божої волі, а точніше кажучи – з богобоязливостю, а не сходити від цього з розуму.

Служителі культу, прагнучи посилити вплив протестантизму, всіляко сприяють існуванню і посиленню богобоязні віруючих, оголошуючи її однією з релігійних чеснот.

Так поволі продовжує діяти і страх перед Богом, самотністю, вірою, смертю. Тепер його очевидні прояви, здавалося б, не мають відношення до базової проблеми. Але саме страх як екзистенціаль і його модифікація, на наш погляд, є визначальним для віри і становлення людини. На наш погляд неортодоксальні протестанти звертають увагу на екзистенційну проблему співвідношення інтенціональності (або - інтенціонування) і трансцендентування страху (саме так, щоб підкреслити процесуальність, і його мотивацію і принципову незавершеність цього акту).

Протестантський філософ і теолог П.Тілліх у своїй роботі «Мужність бути» продовжує аналізувати екзистенційні аспекти теми страху, розпочаті К'єркегором, але в своєму аналізі він насамперед розглядає Божий страх, як тривожний аспект екзистенції. Він вважає, що феномен страху якимось чином пов'язаний з базовою характеристикою людини - «тривогою небуття», яка онтично та екзистенційно вкорінена. Сенс тривоги, згідно з Тілліхом, у тому, що вона властива екзистенції а priori. Тривога не має об'єкта і людська особистість намагається перевести її в більш легку форму - страх, коли чітко виділяється об'єкт, який представляє загрозу, і людина може приймати позитивні рішення, щоб запобігти цьому. Мікросвіт людини, як описує Тілліх, це вже кардинально інший світ ХХ ст., в якому людина має лише одну опору - тривожність. Тому тривога, відчуття чогось такого, перед чим людина слабка, і він не може придушити її і прибрати назавжди зі своєї свідомості і душі, і навіть перед смертю людина продовжує відчувати жах. Та тривогу. Тривогу досліджує психолог Ролло Мей. У своїй роботі «Смисл тривоги» він блискуче доводить, що тривога пов'язана насамперед із релятивізацією цінностей у сучасному суспільстві, де людина може пристати до будь-якої світоглядної позиції, «грати» будь-яку роль, але при цьому не знайти свого місця в житті, не стати собою. М.Хайдеггер у роботі «Що таке метафізика?», розглядає модус страху смерті як жах. Жах у трактуванні Хайдеггера феноменологічно близький до стану тривоги в інтерпретації Тілліха. На відміну від паралізуючого, тваринно-біологічного страху, в стані жаху людина долучається до Сущого, виходячи за його межі - в околицю буття. Таким чином вона «екзистенціює» («exsistere») і розуміє те, що Сущє деяким чином є.

З позицій протестантської філософії, людина, усвідомлюючи свою смертність, відчуває метафізичний страх перед смертю в тому випадку, коли ця людина має слабку віру або взагалі не вірить у Бога. Смерть - це наслідок людського гріха. Нібур акцентує увагу не на фізичній смерті, а на духовній, і особистість відчуває страх перед нею, тому що вона не знає, куди піде її душа. Бердяєв говорить про те, що страх - це щось тваринне, низьке, що пригнічує людину. А стан жаху навпаки позначає певне прозріння, яке піднімає особистість і долучає до «висоти буття», до таємниці сакрального, до теперішнього змісту життя і свободи.

Страх смерті - це онтологічна категорія, яка не залежить від будь-якого окремого об'єкта, який

міг би викликати його, він залежить тільки від загрози небуття. Можна сказати, що предметом страху смерті є тривога перед ніщо, але ніщо не може бути предметом. Тривозі властива окресленість причини, вона завжди пов'язана з речами, але її можна подолати дією. Страх смерті не можна подолати, можна лише мужньо зустріти смерть або звести жах смерті на рівень тривоги, оскільки жодна смертна істота, що наділена розумом та волею, не може подолати власної кінченості. Справжній страх непереборний, оскільки належить самій природі людини.

«Присутність смерті в життєвому просторі і життєвому часу людини робить його буття повним». Хайдеггер теж приходиться до думки про спорідненість і взаємозамінюваність буття і ніщо. Ніщо виявляється необхідним елементом онтологічної структури реальності, за допомогою якої реалізується людське буття.

Будь-який сенс свідомості існує невід'ємно від меж цієї свідомості, за якими відкривається ніщо даного сенсу. Але тільки так він дається нам у своїй повноті. «Смерть приходиться до буття, переступаючи через людину, і через його ж посередництво в небутті ґрунтується сенс, ми осягаємо світ, втрачаючи існування, роблячи смерть можливою, зневаженням осягається нами смертельним небуттям» [1, с.93с].

Страх - це не тільки спосіб розуміння буття, а й спосіб розуміння небуття. «Те, що жахом відкривається Ніщо, свідомість підтверджує відразу ж, як тільки жах відступає» [1, с. 90].

«Страх-жах» перед смертю змушує людину до рефлексії, розриває її екзистенцію, залишаючи її сам на сам у нескінченному Абсолюті. «Перший визначальний критерій страху - це його зв'язок з проблематикою смерті. Він наповнює сенсом нестерпним для людськи усвідомленням постійної близькості смерті», - зауважує Batteredgay.

Однак страх смерті або страх перед ніщо мало що прояснює для нас у відношенні самого поняття смерті, швидше розчиняє, наближає до розуміння і сприйняття. Смерть відштовхує від себе всяке поняття, вислизає від спроб розумного осмислення. Вона незбагнена для людини, тому що починається за межами існування, тоді можна сказати, що ми завжди знаходимося на межі своєї свідомості, і тільки символ смерті відкриває нам шлях до розуміння.

Безпосереднє переживання свідомістю власної смерті уві сні і наяву якісно відрізняється від повсякденної свідомості. Тут не можна уникнути уявлення про те, що стан після смерті - це інше буття.

Не слід думати, що на початку ХХІ ст. екзистенційний і психологічний підхід до вирішення проблеми страху смерті вичерпаний. Так, як Гагарін А.С. у роботі «Екзистенціали людського буття: самотність, смерть, страх (від Античності до Нового часу)» робить важливий висновок про те, що «страх є обов'язковою буттєвою умовою екзистенціальної напруги, яка виникає як антипод мужності, аскетизму; як покірливе прийняття, не заповідяли опору; як початок пізнання абсолютної істини» [5, с.5]. З іншого боку, Гагарін аналізує страх (а

саме його різновид – страх Божий) як своєрідний комплекс релігійно-екзистенційних превентивних бар'єрів, які направляють людину в її пошуку досконалості, щастя і спокою для душі. Аналізуючи страх в античності, дослідник проводить аналіз страху в контексті уявлень про «межі» і «порядки» як головних принципів організації античного космосу. Страх, таким чином, це посланець сил хаосу, сил Аїда, символ того, що протистоїть і загрожує «межам», і «порядкам».

Основою античної філософії, згідно з Гагаріним, є «експлікація смерті яка виходить за кордон феноменологічного простору» [29, с.6], за межі нашого досвіду. Таке відчуження страху смерті за межами життя об'єднало як прихильників ідеї про відсутність потойбічного буття душі (Сократ, епікурейців, кініків), так і прихильників ідеї про отримання душею істинного буття в потойбічному світі (орфіки, Піфагор, Платон, гностики, Плотін). Цікаво, що античне «винесення за дужки» страху смерті парадоксально збігається з експлікацією

смерті сучасним західним суспільством. Філіп Арієс наголошує на тому, що смерть у сучасній західній свідомості стає татуйованою, виноситься до заборонених тем.

Висновки. У протестантській філософії страх смерті існує за умови природної гріховності буття людини. Він змінює звичне розуміння категорій часу і простору, в яких звикла мислити людина. Для теології протестантизму характерним страхом був страх, який зненацька, раптово і на самоті приходить до людини. Тому страх раптової смерті, *mors repentita*, перемагав систему первентивних ритуалів, а страх самотньої смерті – прилюдно останнього причастя та соборуванням – вмираючого.

Саме страх виступав катарсисом від вчинених гріхів.

Смерть може розумітися свідомістю лише як страх. В такому аспекті феномен страху ще недостатньо вивчений і є подальшим об'єктом нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хайдеггер М. Бытие и время. / М.Хайдеггер; Пер. с нем. В.В.Бибихина. — Москва: Ad Marginem, 1997. — 452 с.
2. Моуди Р. А. Жизнь до жизни; Жизнь после жизни [Текст]: исследование регрессий в прошлые жизни. Исследование феномена «соприкосновения со смертью» / Р.А. Моуди Рэймонд А. - Киев : София, 1994. - 352с.
3. Неговский В.А. Об одной идеалистической концепции клинической смерти // Философские науки. – 1981, - №4. - С.12-54.
4. Гуревич П.С. Страх – молитва души. Современный апокалипсис.// Философские науки. – 1992, - №2. – С. 89 – 108.
5. Гагарин А.С. Экзистенциалы человеческого бытия: одиночество, смерть, страх (от античности до Нового времени). Историко-философский аспект. / Дис. ... док. филос. наук, 09.00.03 – история философии. – Екатеринбург, 2002. – 355 с.
6. Тиллих П. Мужество быть // Избранное. / П.Тиллих — Москва: Юрист, 1995. — С. 7-131.
7. Мей Р. Смысл тревоги. / Мей Р. - Москва: Прогресс, 1989. - 356 с.